

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.11.5060>

SEYİD ƏZİM ŞİRVANININ “RƏBİÜL-ƏTFAL” VƏ “TACÜL-KİTAB” DƏRSLİKLƏRİNDƏ QADINA MÜNASİBƏT

Rasimə Bəkirova

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filiali
ehmedovarasime1983@gmail.com

Xülasə

Seyid Əzim Şirvani – qələmi ilə cəmiyyətin ürəyini oyadan, sözü ilə zülməti aydınlığa çevirən maarifçilik ideyalarının parlaq daşıyıcısıdır. O həm də düşüncələri ilə cəmiyyətin mənəvi kompasına çevrilmiş bir fikir adamıdır. Qadına münasibəti isə onun ədəbi və mənəvi dünyasının ən həssas qatını təşkil edir.

Seyid Əzim qadına, xüsusilə anaya münasibətini ali duyğuların zirvəsində ifadə edir. Onun qadın obrazı – qayğıkeş ana, saf və nəcib ömür yoldaşı, cəmiyyətin təməl daşı kimi təqdim olunur. Şair qadını yalnız ailənin deyil, həm də gələcək nəslin, bütöv bir millətin tərbiyəçisi sayır.

“Rəbiül-ətfal” əsərində Seyid Əzim ana obrazını tərbiyənin ilk beşiyi, insanlığın ilk müəllimi kimi təqdim edir. Ana – yalnız övlad böyütməz, cəmiyyət yetişdirər. Şairin fikrincə, qadın savadlı olmazsa, övlad kor böyüyər, toplum isə azğınlaşar. O, ana nəvazişini elm işığı ilə birləşdirərək, cəmiyyətə sağlam kök axtarır.

“Tacül-kitab”da isə qadın artıq bir ailə dayağı deyil, bütöv cəmiyyətin sütunu kimi təqdim olunur. Bu əsərdə şair qadına təkcə şəfqət və tərbiyə mənbəyi kimi deyil, həm də əxlaqi ucalığın və mənəvi dəyərlərin təcəssümü kimi yanaşır. Qadının əxlaqi ailənin aynasıdır, onun düşüncəsi isə gələcəyin yol xəritəsidir.

Açar sözlər: Seyid Əzim Şirvani, qadına münasibət, əxlaqi-didaktik ədəbiyyat, maarifçilik, pedaqoji fikir, qadın tərbiyəsi, ana obrazı, qadının ictimai rolu.

THE DEPICTION OF WOMEN IN SEYİD AZİM SHİRVANI’S “RABIUL- ATFAL” AND “TAJUL-KİTAB”

Rasima Bekirova

Sheki Branch of Azerbaijan State Pedagogical University

Abstarct

Seyid Azim Shirvani is a brilliant bearer of enlightenment ideas whose pen awakened the heart of society and whose words turned darkness into light. He is not only a writer, but also a thinker whose ideas became a moral compass for society. His attitude toward women forms one of the most delicate layers of his literary and spiritual world.

Seyid Azim expresses his view of women – especially of mothers – at the peak of noble feelings. His image of a woman is presented as a caring mother, a pure and noble life partner, and a foundation of society. The poet considers woman not only the heart of the family, but also the educator of future generations and of an entire nation.

In the work “Rabi‘ul-Atfal”, Seyid Azim presents the image of the mother as the first cradle of upbringing and the first teacher of humanity. A mother not only raises a child, but nurtures a society. According to the poet, if a woman is not educated, the child grows up blind, and the community becomes corrupt. By uniting a mother’s tenderness with the light of knowledge, he seeks a healthy foundation for society.

In “Tajul-Kitab”, however, the woman is presented not merely as a pillar of the family, but as the foundation of the entire society. In this work, he regards women not only as a source of compassion and upbringing, but also as an embodiment of moral elevation and spiritual values. A woman’s morality is the mirror of the family, and her thinking is the roadmap of the future.

Key words: Seyid Azim Shirvani, attitude towards women, moral-didactic literature, enlightenment, pedagogical thought, education of women, image of the mother, social role of women.

ОТНОШЕНИЕ К ЖЕНЩИНЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ СЕЙИДА АЗИМА ШИРВАНИ “РАБИУЛ-АТФАЛ” И “ТАДЖЮЛ-КИТАБ”

Расима Бекирова

Шекинский филиал

Азербайджанского государственного педагогического университета

Резюме

Сейид Азим Ширвани – яркий носитель просветительских идей, чьим пером пробуждалось сердце общества и чьё слово превращало тьму в свет. Он – не только писатель, но и мыслитель, чьи идеи стали нравственным компасом для общества. Его отношение к женщине составляет одну из самых тонких граней его литературного и духовного мира.

Сейид Азим выражает своё отношение к женщине, особенно к матери, на вершине возвышенных чувств. Его образ женщины – это заботливая мать, чистая и благородная спутница жизни, представляемая как краеугольный камень общества. Поэт считает женщину не только сердцем семьи, но и воспитательницей будущего поколения и всего народа.

В произведении «Рабиул-атфал» Сейид Азим представляет образ матери как первую колыбель воспитания и первого учителя человечества. Мать не только растит ребёнка, но и формирует общество. По мнению поэта, если женщина не образована, ребёнок вырастает «слепым», а сообщество становится испорченным.

Соединяя материнскую нежность со светом знания, он стремится найти здоровую основу для общества.

В «Таджул-киتاب» женщина представлена уже не просто как опора семьи, а как фундамент всего общества. В этом произведении он рассматривает женщину не только как источник заботы и воспитания, но и как воплощение нравственного возвышения и духовных ценностей. Нравственность женщины – это зеркало семьи, а её мышление – дорожная карта будущего.

Ключевые слова: Сейид Азим Ширвани, отношение к женщине, нравственно-дидактическая литература, просвещение, педагогическая мысль, воспитание женщин, образ матери, общественная роль женщины.

Giriş/Introduction

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı milli mədəniyyətin inkişafında, sosial transformasiyaların və maarifçilik ideyalarının yayılmasında mühüm mərhələ kimi çıxış edir. Bu dövrdə ədəbiyyat yalnız bədii-estetik funksiyanı yerinə yetirməklə kifayətlənmir, həm də cəmiyyətin sosial-mədəni həyatına fəal təsir göstərən vasitəyə çevrilir. Bu baxımdan Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığı özünəməxsus yer tutur. O, Azərbaycan klassik poeziyasının ənənələrini müasir məzmunla zənginləşdirərək, xalqın maariflənməsi üçün əhəmiyyətli əsərlər yazmış, pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. “Rəbiül-ətfal” və “Tacül-kitab” adlı dərslikləri vasitəsilə ədəbi dilin inkişafına, uşaqların təhsilinə və tərbiyəsinə böyük töhfələr vermişdir. Bu əsərlər təkcə təhsil vasitəsi deyil, həm də cəmiyyətin əxlaqi və mənəvi tərbiyəsində rol oynayan bədii-didaktik nümunələr kimi qiymətləndirilir.

Bu əsərlərdə qadına münasibət xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Seyid Əzim Şirvani qadını həm ailənin, həm də cəmiyyətin inkişafında aparıcı qüvvə kimi təqdim edir. O, qadının təhsili və tərbiyəsinin yalnız fərdi deyil, ümumi ictimai inkişaf üçün vacib olduğunu vurğulayır. Əsərlərində qadın obrazı ana, müəllim, maarifçi kimi əks olunur və onun əxlaqi-didaktik rolu ön plana çəkilir. Bu baxımdan, Şirvaninin yanaşması XIX əsr Azərbaycan cəmiyyətində qadının mövqeyinə yeni, mütərəqqi baxışdır.

“Rəbiül-ətfal” və “Tacül-kitab” əsərlərində qadın obrazı və qadına münasibət. Seyid Əzim Şirvani XIX əsrin maarifçi ədiblərindən biri kimi qadın mövzusunə xüsusi həssaslıqla yanaşmışdır. Onun “Rəbiül-ətfal” (“Uşaqların baharı”) və “Tacül-kitab” (“Kitabların tacı”) dərsliklərində yer alan bədii nümunələrdə qadına münasibət yalnız ailə çərçivəsində deyil, həm də cəmiyyətin tərəqqisi baxımından təhlil olunur. Ədibin əsərlərində qadın həm ana, həm müəllim, həm də gələcək nəslin formalaşmasında əsas dayaq kimi təqdim edilir.

“Rəbiül-ətfal” əsərində “Oğluma nəsihət” adlı hissədə Seyid Əzim oğlu Cəfərə qadına hörmətlə yanaşmağı, onu qorumağı, ədalətli və mərhəmətli olmağı öyrədir. Həmçinin ictimai davranışda qadının şərəfini qorumağın vacibliyini vurğulayır. İslam

əxlaqı və kişilik dəyərləri ilə bağlı əsas prinsiplər burada şairin nəsihəti kimi təqdim olunur.

*Kişilik vardır əgər səndə,
Olma eybi-zənanə cuyə...
Nəqisül-əqldir gürühi-nisa
Olma nəqislər eybinə cuya [Şirvani, 2005:54].*

Burada müəllif kişilikdən, yəni kişi kimi davranmaqdan danışır və bildirir ki, əgər oğlunda kişilik varsa, qadınların səhvlərini ört-basdır etməli, onları bağışlamalıdır. Həmçinin “nəqisül-əql” – ağılsızlıqdır, qadınları günahlandırmaq ağılsızlıqdır, belə hallar qarşısında Seyid Əzim soyuqqanlı olmağı və aqlını işlətməyi tövsiyə edir.

*Özgələr övrətini eyləmə zəmm,
Şişəyi-xəlqə atma səngi-sitəm.
Etmə naməhrəmlə, yamandı, nəzər,
Nəhy edibdir cənab peyğəmbər.
Eyləmə özgə övrətin töhmət,
Kizbü böhtanə eyləmə adət [Şirvani, 2005:54].*

deyən şair oğluna başqalarının şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmağı, onların gizli işlərinə pis niyyətlə baxmamağı, onları gözdən salmağa çalışmamağı tövsiyə edir. Naməhrəm haqqında pis düşüncələrdən uzaq olmağı vurğulayır, çünki bu, İslamda haramdır və Peyğəmbər tərəfindən qadağan edilib. Şeir digər hissəsində isə müəllif bildirir ki, qadın sənə ehtiyaclıdır, ona qarşı əsassız qəzəb göstərmə:

*Sənə möhtac edibdi övrəti həq,
Etmə möhtacü və qəzəb nahəq.
Filməsəl övrətində olsa xəta,
Eyləmə xalq ara onu rüsva [Şirvani, 2005:54]*

Burada şair qeyd edir ki, qadın səhv edə bilər, bu insan olmağın təbii bir nəticəsidir. Lakin bir insanın səhvini açıq şəkildə ifşa etmək, onu cəmiyyət içində rüsvay etmək – bağışlamadan çox cəzalandırma və qisas alma hissəsinə söykənir. Bu isə əxlaqi baxımdan yolverilməzdir. Əgər qadının xasiyyəti səni narahat edirsə və ailə davam edə bilmirsə, onu incitməkdənsə, şərəfli və sakit şəkildə boşanmağı üstün tutan şair bunun həm qadının, həm də kişinin ləyaqətini qoruyan bir addım olduğunu vurğulayır.

“Oğluma nəsihət” əsərinin davamı olan “Oğluma xitab” başlıqlı şeirində şair, ata mövqeyindən çıxış edərək oğluna ailə qurmaq, qadına münasibət və seçiminin məsuliyyəti haqqında dərin mənəvi və əxlaqi tövsiyələr verir:

*Ümmətin çoxluğa sanlar mədən,
Olsa da siqt, iftixarımdır.
İzdivac iledir bəqayi-bəşər,*

Növi-insani ol ziyad eylər.
Çoxdu bu babdə hədisü xəbər,
Ey oğul, tapşırıbdı peyğəmbər [Şirvani, 2005:56].

Şair burada övlad sahibi olmağı, nəsil artırmağı böyük bir iftixar sayır. Hətta doğulmadan düşmüş bir uşaq belə onun üçün qürur mənbəyidir, çünki bu da insanın bir nəslin davamında iştirakını göstərir. Şairə görə, izdivac – evlilik, bəqa – davamlılıq deməkdir. Yəni bəşəriyyətin davamı evliliklə mümkündür. İnsanlıq izdivac vasitəsilə artır və inkişaf edir. Bu fikir həm bioloji, həm də mənəvi baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Bu, ailə institutunun vacibliyini göstərir. İslamda ailə və evlilik haqqında çoxlu hədis və dini göstərişlər var. Şair burada Peyğəmbərimizin izdivaca verdiyi dəyəri xatırladır və oğluna bildirir ki, bu, sadəcə sosial bir seçim deyil, müqəddəs bir vəzifədir.

İxtiyar eyləsən əgər övrət,
Gözümün nuru, eylə çox diqqət [Şirvani, 2005:56].

Şair burada oğluna bildirir ki, əgər evlənmək qərarına gəlsən, seçimində çox diqqətli ol, çünki bu, sadəcə bir birlik deyil, həm də ailənin, nəslin, mədəniyyətin təməlidir.

Bu parçada müəllif ailə qurmağın əhəmiyyətini, doğulacaq nəslin mənəvi yükünü, qadın seçiminin ciddiliyini, İslamda izdivacın dəyərini vurğulayır. O, təkcə atalıq borcunu yerinə yetirmir, eyni zamanda maarifçi və tərbiyəçi missiyasını daşıyır. Gələcək nəsillərə mənəvi sağlamlıq, düşüncəli ailə həyatı və ləyaqətli münasibət örnəyi qoyur.

“Rəbiül-ətfal”da qadına münasibətin əks olunduğu hekayələrdən biri də “Məkriz-zənən” adlanır. Seyid Əzim burada qadının davranışları, azad iradəsi və ailə daxilindəki münasibətlər haqqında düşüncələrini bildirir.

Övrətin qeyri kəslə olsa işi,
Saxlaya bilməz anı hiç kişi.
Hər nə ki istəsə edər övrət,
Saxlamaq olmaz, ey fələk-rüfət [Şirvani, 2005:67].

Bu parça qadının, əgər başqa bir şəxsə, yəni ərindən qeyri biri ilə gizli münasibəti olarsa, artıq heç bir kişinin onu saxlaya bilməyəcəyini ifadə edir. Burada müəllif sadıqlıq və əxlaqi möhkəmlik ideyasını vurğulayır. Əgər qadının meyli başqasına yönəlmişsə, onu zorla və ya nəzarətlə ailədə saxlamaq mənasızdır. Şair burada qadının davranışlarının idarə olunmasının zor və nəzarətlə mümkün olmadığını vurğulayaraq, əslində ailə institutunun mənəvi təməllər üzərində qurulmalı olduğunu bildirir. Bu, dövrünün cəmiyyətində mütərəqqi və fərqli baxış idi.

Seyid Əzimin “Qarı və oğlu” hekayəsi əxlaqi-didaktik məzmun daşıyan və maarifçilik ideyaları ilə zəngin olan şeirlərindəndir. Əsər qadının (ananın) tərbiyəçi kimi məsuliyyətinə, düzgün tərbiyənin cəmiyyətin taleyində oynadığı rola toxunur. Şair hekayəyə Rey şəhərində yaşayan bir qarının obrazı ilə başlayır. Bu qarı zahirdə adi bir

insan kimi görünür: bazarda duz satan, sadə həyat sürən bir qadın. Lakin onun “hiyləsindən dolub bu aləmi-pir” misrası ilə müəllif göstərir ki, bu qadının daxili dünyası, əxlaqı zahirindən fərqlidir. O, fitnəkar, hiyləgər və təhlükəli bir şəxsdir. Qadının fitrətən tərbiyəçi rolu daşmasına baxmayaraq, burada o, əks obraz kimi təsvir olunur. Qarının zahirən yaraşıqlı, cavan bir oğlu var. Amma o da anasının mənəvi təməlindən, əxlaqsız tərbiyəsindən bəhrələndiyi üçün yolunu azır:

*Qonşudan bir gün ol rəsidəcavan
Bir yumurta oğurladı pünhan...
Sirqətə gərçi ol deyil idi həris,
Nənəsi eylədi onu təhris.
Əvvəl olmuşdu gər nihan oğru,
Aqibət oldu bir yaman oğru.
Rahzen, düzd, şəbrövü- ayyar,
Oldu axır haramilər ilə yar [Şirvani, 2005:137].*

Bu parça müəllifin əsas ideyasını açır: əgər kiçik günaha göz yumulsa, sonu fəlakət olar. Gənc oğru tədricən yolunu azır, sonunda isə quldurlarla birləşir və cinayətə baş vurur. Burada müəllif maarifçi mövqeyini ortaya qoyur: cəmiyyətə faydalı övlad ancaq düzgün tərbiyə ilə yetişə bilər.

Gənc oğlan ölüm cəzasına məhkum edilir. Amma son istəyi anasını görmək olur. Bu hissə emosional kulminasiya nöqtəsidir. Ana ilə oğulun son görüşü qüssə, peşmanlıq və faciə ilə yüklənib. Ana oğlunu qucaqlayır, öpür, dilindən bir söz istəyir. Lakin oğlu anasının dilini qoparır və deyir:

*Dedi: – Ey şah, ibtidada əgər
Mənə olsaydı bu nəsihətger,
Oğru olmazdım, ey şəhi - vala,
Mənə yetməzdi hiç böylə bəla.
Bəs anamdı bu möhnətə bais,
Bu qəmü, dərdü zillətə bais [Şirvani, 2005:137].*

Burada bildirir ki, “kaş ki, anam mənə vaxtında nəsihət verəydi, mən bu halı yaşamazdım”. Bu, müəllifin ən mühüm mesajıdır – əgər ana düzgün tərbiyə verməzsə, övlad fəlakətə sürüklənər. Əsərin sonunda şah oğlanın sözlərindən təsirlənir və onu bağışlayır.

“Qarı və oğlu” hekayəsi Seyid Əzimin qələmində təkcə bir ibrət nağılı deyil, həm də pedaqoji bir dərstdir. Bu əsərdə qadının tərbiyəçi vəzifəsi, kiçik günahların zamanla böyük fəlakətlərə səbəb olması, düzgün tərbiyə almayan uşağın həm ailə, həm də cəmiyyət üçün zərərli olması, maarifçilik, əxlaqi nəsihət və insanın düzəlməsi ideyası ön plandadır.

Əsər müasir dövr üçün də aktualdır. Bugünkü cəmiyyət üçün də qadının maariflənməsi, uşağın tərbiyəsindəki rolu və əxlaqi təməllər hələ də mühüm yer tutur. Bu

şeyr vasitəsilə Seyid Əzim təkcə keçmiş dövrün deyil, bütün zamanların müəllimi kimi çıxış edir.

Seyid Əzim qadına münasibət məsələsində bəzən yumora müraciət edir. Ədib yumoru bir sənətkarlıq vasitəsi kimi istifadə edir. Bu, onun üslubunun bir hissəsidir – həm güldürür, həm düşündürür. Yəni, məqsəd tənqid deyil, tərbiyə etməkdir. Yazıçı qadınlara qarşı hörmətini saxlayaraq, cəmiyyətin yanlış düşüncələrini zarafatla ifşa edir. Bu baxımdan müəllifin “Lətifə” başlıqlı yazısı maraq doğurur.

Lətifədə bildirilir ki, bir gün bir xan məclisdə elan edir ki, kim öz qadınından (övrətindən) razıdırsa, ayağa dursun. Hamı qalxır, bir nəfər isə yerində qalır. Xan səbəbini soruşduqda həmin şəxs zarafatla cavab verir: “*...Sənə fəda olum, bu gün övrətim qıçıma bel vurubdur ki, qıçım şikəst olubdur. O səbəbdən qalxmadım*” [Şirvani, 2005:255].

Bu lətifə sadə bir zarafat deyil, Seyid Əzimin cəmiyyətə, ailəyə və qadına münasibətdəki incə müşahidəsinin və maarifçi mövqeyinin əksi kimi dəyərləndirilə bilər. Seyid Əzim bu lətifə ilə qadının tərbiyəsinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu, ailə içində anlayışın, qarşılıqlı hörmətin vacibliyini, qadının kobud, anlayışsız və aqressiv davranmasının ailənin sarsılmasına səbəb ola biləcəyini göstərir. Amma bunu sərt, aqressiv dillə deyil, incə yumor və lətif dillə edir ki, həm maarifləndirsin, həm də dinləyicini incitməsin.

Seyid Əzim Şirvaninin “Tacül-kitab” dərsliyi, uşaqlar və yeniyetmələr üçün mənəvi, əxlaqi dəyərləri aşılayan didaktik bir mənbə kimi tərtib edilsə də, əsərdə qadına münasibət məsələsi də incə və diqqətli şəkildə işlənmişdir. Müəllif qadını cəmiyyətin və ailənin mənəvi dayağı, nəsillərin tərbiyəçisi və əxlaqi simvolu kimi təqdim edir. Seyid Əzim, qadına hörmət və ehtiramın vacibliyini xüsusi vurğulayır. O, qadının fiziki zəifliyindən sui-istifadə etməyə, onu alçaltmağa, lağ və tənə ilə yanaşmağa qarşı çıxır. Əksinə, qadına dəyər verməyin, onun ləyaqətini uca tutmağın ailə və cəmiyyət üçün vacib olduğunu bildirir.

“Tacül-kitab”da “Nuşirəvan və qarı” hekayəsini Seyid Əzim dahi ustad Nizami Gəncəvinin “Sultan Səncər və qarı” hekayəsindən bəhrələnərək yazmışdır. Nizamidən fərqli olaraq, Seyid Əzim hekayəni nəslrlə qələmə almışdır. Buradakı qarı da şahdan, onun əyanlarından çəkinmir, mübarizlik nümayiş etdirir. Qarının daxmasından çıxan tüstü şahın sarayının divarını qaraltdığı üçün onu sökmək istəyirlər. Müqabilində qarıya nə qədər ənam təklif etsələr də, yenə razı olmur. Deyir ki, doğulub boya-başa çatdığı bu ev ona doğmadır. Həm də əgər onun evi sökülərsə, şahın adına kölgə düşər: “*...Mən bu evdə doğub törəmişəm və bu evə öyrəşmişəm, ünsiyyət tutmuşam, hamı aləmi padşahın mülkü görüb mən şad oluram. Amma padşahın gözü yoxdur ki, bu mühəqqər olan evi mənim üçün çox görür*” [Şirvani, 1990:192].

Bu sözlər bir insanın doğma yuvasına, keçmişinə, xatirələrinə və mənəvi dəyərlərə bağlılığını ifadə edir. Qarı üçün ev sadəcə fiziki bir məkan deyil – o onun kimliyinin bir parçasıdır. Qarı padşahın hakimiyyətini qəbul edir, onun varlığından narazı deyil, amma

öz şəxsiyyətini və kiçik dünyasını qorumaq istəyir. Onun sözlərində həm təbəə kimi sədaqət, həm də bir fərd kimi öz hüquqlarını müdafiə edən iradə var.

Hekayə qadın obrazının necə mənəvi, düşüncəli, dərin xarakterə malik olduğunu göstərir. Seyid Əzim bu qadın vasitəsilə həm qadına münasibətdə hörmət tələb edir, həm də hökmdarların xalqla ədalətli davranmalı olduğunu vurğulayır. Qarı obrazı sadə xalqı təmsil edir və onun məntiqi, təmkinli danışığı ilə müəllif maarifçi ideyalarını ön plana çəkir.

Hekayədə göstərilir ki, qarının bacasından çıxan tüstü padşahın eyvanını çirkləndirir. Padşah qarıya bildirir ki, sən niyə buranı tüstü edib divarları qaraldırsan? Qarı bildirir ki, özümə yemək bişirirəm. Hökmdar gecəliklə qarıya bir məcməyi plov göndərir. Lakin qarı plovu qəbul etmir və deyir: *“Aləmdə bu qədər aclar və fəqirlər ola-ola ki, ürəkləri büryan və gözləri gıryan olalar, mən insafmıdır ki, hər gecə mürği-büryan və neməti-əlvan yeyim?”* [Şirvani, 1990:192].

Bu hissə hekayənin əsas mənəvi və ictimai qayəsini özündə daşıyır. Padşahın eyvanına tüstü getməsi, sadə xalqın gündəlik həyatının saraya – yuxarı sinfə təsir etməsi anlamına gəlir. Tüstü burada həm də qadının yoxsulluğunun bir simvoludur. Padşahın bu haldan narahatlığı onun xalqın məişətinə uzaq və biganə olduğunu göstərir. Padşahın göndərdiyi plov zahirdə yaxşılıq jestidir, lakin qadın onu rədd edir. Qarı cavabı ilə padşahın “səxavətini” əslində ədəbi dillə tənqid edir. Cəmiyyətin problemləri bir qab plovla deyil, ədalətli idarəçiliklə həll olunmalıdır. Müəllif bu obrazla göstərir ki, əsl ucalıq sarayda yox, vicdanda və mənəviyyatdadır.

Əsərdə qarı inəyini sarayın qarşısından aparanda inək oranı peyinli ayaqlarıyla çirkləndirdiyi üçün nöqərlərdən biri qarıya inəyi burdan aparmamaqla padşahın “namusunu şikəst” etdiyini söyləyir. Qarı isə cavabında deyir ki: “Padşahın namusu zülmədən şikəst olar, nə ədlədən və soltanın binayi-əsasiheybəti cəhldən xarab olar, nə əqlədən”. [Şirvani, 1990:193].

Nökər qarının inəyi sarayın qarşısından aparmamasını padşahın “namusunun şikəst olması” kimi qiymətləndirir. Burada “namus” sözü, padşahın şərəfi, nüfuzu və hörməti mənasında işlənir. Qarı isə bildirir ki, padşahın namusu “zülmədən şikəst olar”, yəni əgər padşah ədalətsiz, zalımdırsa, onun şərəfi, nüfuzu zərər görür, hökmdarın əsas sütunu olan ədalət və hikmət yoxdursa, sultan yox olar.

Buradan aydın olur ki, ki, N.Gəncəvi kimi S.Əzim də qadınlarımızı cəsur, mərd, qorxmaz, öz haqqını tələb etməyi bacaran bir şəxsiyyət kimi görmək istəyir, hakim təbəqəni isə qadınların hüququnu pozmamaya dəvət edir.

Seyid Əzim Şirvani “Tacül-kitab”da qadın obrazını həm tərbiyəçi, həm mənəviyyat daşıyıcısı, həm də ailənin və cəmiyyətin sütunu kimi təqdim edir. Onun qadına münasibəti dövrün düşüncə səviyyəsini aşaraq müasir maarifçilik ideallarına uyğun gəlir. Qadına həm hörmət, həm məsuliyyət verilir və onun təhsilli, mədəni, əxlaqlı olması ailə və toplumun gələcəyi üçün əsas şərt kimi təqdim olunur.

Nəticə/Conclusion

Seyid Əzim Şirvani XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının və maarifçilik hərəkatının öncül simalarından biri kimi qadına münasibət məsələsinə xüsusi həssaslıqla yanaşmışdır. Onun “Rəbiül-ətfal” və “Tacül-kitab” kimi dərslik xarakterli əsərləri yalnız pedaqoji baxımdan deyil, həm də cəmiyyətin mənəvi-mədəni yüksəlişi baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərlərdə qadın sadəcə ana və ailə üzvü deyil, həm də gələcək nəsillərin formalaşmasında mühüm rol oynayan bir maarif daşıyıcısı kimi təqdim olunur.

Ədib qadının tərbiyəsinə, təhsilinə və ictimai roluna dair irəli sürdüyü fikirlərlə həm dövrünün qəliblərini aşmış, həm də müasirlik dəyərlərinə öncüllük etmişdir. O, qadına elm və əxlaq meyarları ilə dəyər vermiş, onun cəmiyyətin tərəqqisindəki yerini dəqiq və cəsarətlə ifadə etmişdir. “Rəbiül-ətfal” və “Tacül-kitab” əsərləri vasitəsilə Şirvani, həm uşaqların, həm də gələcək anaların maariflənməsinə töhfə vermiş, qadının formalaşmasında məktəbin və müəllimin rolunu vurğulamışdır.

Nəticə etibarilə, Seyid Əzim Şirvaninin bu əsərlərində qadına münasibət yalnız bir mövzu deyil, milli inkişafın ideoloji əsaslarından biri kimi təqdim olunur və bu gün də öz aktuallığını qorumaqda davam edir.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Əsgərli, Z. (2005). Seyid Əzim Şirvani. – Bakı: “Elm”. – 64 s.
2. Hüseynov, S. (1987). Seyid Əzim Şirvani. – Bakı: “Yazıçı”. – 121 s.
3. Mir Bağirov, K. (1959). Seyid Əzim Şirvani. – Bakı: “Uşaqgəncnəşr”. – 235 s.
4. Şirvani, S.Ə. (1971). İbrət güzgüsü. – Bakı: “Gənclik”. – 128 s.
5. Şirvani, S.Ə. (1990). Seçilmiş əsərləri. – Bakı: “Maarif”. – 224 s.
6. Şirvani, S.Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Üç cildə, I cild. – Bakı: “Avrasiya press”. – 400 s.
7. Şirvani, S.Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Üç cildə, II cild. – Bakı: “Avrasiya press”. – 384 s.
8. Şirvani, S.Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Üç cildə, III cild. – Bakı: “Avrasiya press”. – 288 s.
9. Şirvani, S.Ə. (1957). Təmsillər, mənzum hekayələr və öyüdlər. – Bakı: “Uşaqgəncnəşr”. – 87 s.

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxul olub</i>	20.09.2025
<i>Qəbul edilib</i>	14.10.2025
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	Nazilə Abdullazadə
	<i>pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>